

**НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ (НЕ)ПОЗНАТИЯ ТЕКСТ
НА ПОП-ЙОАНОВАТА ПРЕПРАВКА
НА ПАИСИЕВАТА „ИСТОРИЯ“***

Мариана Куршумова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

**OBSERVATIONS ON THE (UN)KNOWN TEXT OF THE PRIEST
YOAN'S REWRITE OF ISTORIYA SLAVYANOBULGARSKA
BY PAISII HILENDARSKI**

Mariana Kurshumova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The object of study is the manuscript book of Priest Yoan's Rewrite (Zmeevo, 1830) of "Istoriya Slavyanobulgarska" by Paisii Hilendarski. Through comparative analysis I have discussed the similarities and differences between it and the other two manuscripts: The Rila Recension of "Istoriya Slavyanobulgarska" and Hariton's first recension. The study provides evidence of linguistic and textual character that point to the interrelationships between the three manuscripts.

Key words: *Bulgarian National Revival, Paisii Hilendarski, "Istoriya Slavyanobulgarska", The Priest Yoan's Rewrite (Zmeevo, 1830), manuscript, recension*

Поп-Йоановата преправка (ПЙП) на Паисиевата „История“ е ръкописна книга, която, макар да е начало на три родословни разклонения от последвали (засега) 7 ръкописа, не е била обект на научно описание и анализ. Все пак при нейното библиографско представяне е предлагано най-често палеографско описание, което е в различна степен изчерпателно, изказвани са тези за някои нейни текстологични и

---

* Статията е част от академичния проект „От уста на ухо“... до Internet“ (Проект № ФП-17 ФЛФ-004/16.05.2017), Фонд „Научни изследвания“ при ПУ „Паисий Хилендарски“.

езикови характеристики. В рамките на научното познание относно ръкописа е налице следната хронология. Първоначалната информация за съществуването на такъв ръкопис започва от публикацията на В. Златарски от 1899 г. (Златарски 1899: 727, 749), но истинското му въвеждане в науката е направено от Й. Иванов през 1914 г. (Иванов 1914: LVI). Информация за ПЙП дават М. Стоянов (Стоянов 1962: 593), Б. Ангелов (Ангелов 1966: 52 – 53, 75). Във всички тях е налице тезата за съществуването на два ръкописа: ПЙП, с чийто текст разполагаме, и т.нар. *Змеевска преправка*, за която имаме само библиографски сведения, но не знаем къде е. Илия Тодоров в своето изследване от 1985 г. изказва за първи път съмнение относно популярната теза и допуска съществуването на един-единствен ръкопис, а именно ПЙП (Тодоров 1985: 196). Тази хипотеза е приета от М. Кръстева и аргументирано представена (Кръстева 2014: 3). В нашето изследване от 2014 г. (Куршумова 2014), като се опираме върху доказателства с различен характер – документални, антропонимични, езикови, извеждаме и аргументираме следните тези:

- Съществува **само един** препис на Паисиевата история, който по приетите параметри при именуването и съобразно със съществуващата популярност е най-добре да наричаме *Поп-Йоанова преправка*;
- Автор на ръкописа е поп Йоаникий Петкович (Йоникий Петович), местен свещеник в с. Змеево, Старозагорско;
- Преписът е направен по молба на Добре Кюркчията (за когото на този етап не се намират сведения);
- Създаден е през 1830 г. в с. Змеево, Старозагорско;
- Местонахождението на ръкописа днес е в НБКМ, София, № 1113 (преди това ръкописът се съхранява под инв. № 583 в Етнографския музей в София);
- Този ръкопис е послужил за основа (извод) на монах Харитон при създаването на X1;
- Текстът на Паисиевата история по времето на ПЙП се е четял и тълкувал от духовните лица в техните проповеди и в работата им като учители.

В съвременното паисиезнание ПЙП се включва в родослова на Рилската преправка, който има следния вид: Рилска преправка, 1825 г. (РП)→ Поп-Йоанова преправка, 1830 г. (ПЙП)→ Първа Харитонова преправка, 1831 г. (X1)→ Втора Харитонова преправка, 1831 г. (X2)→ Геров препис. В съществуващите до момента текстологични съоставки на ПЙП с РП и X1 са изказвани обобщаващи тези за тясната връзка помежду им, за обвързаността им в съдържателен план, както

и за някои различия. Предлаганите доказателства само маркират отделни случаи или поставят въпроси за бъдещи изследвания, без да излагат задълбочено линиите на взаимовръзката между ръкописите. Поради това остават актуални въпросите дали ПЙП има за свой извод РП и доколко монах Харитон се опира на ПЙП в своя препис. В контекста на тези въпроси нашето научно търсене е насочено към събиране на текстологичен, езиков и палеографски доказателствен материал, който да предложи достатъчно данни за мястото на ПЙП. Предложеното изследване има за обект текстологичната съпоставка между трите ръкописа¹, която започва с наблюдение върху именуването и същинския текст на разделите в историческия разказ.

Направената съпоставка ясно посочва следните особености:

- В *Оглавление книги сия*² РП изброява 18 части, а ПЙП – 16;
- ПЙП **не съдържа** (като именуване и като текст) частта *О сербовъ*;
- В началното изброяване на разделите е записано погрешното *О сербовъ разорение*, но в текста е налице правилното историческо описание за разорението на българите;
- В съдържанието не е посочена частта *О именъ џрскихъ*, съдържаща списъците на българските крале и турските царе, но е налична като текст.

Тези специфични отношения при съпоставката на двата ръкописа определят и границите на нашето изследване. Концентрираме се върху двете глави: *За разорението на българите* и *За списъците на българските крале и турските царе*. Целта ни е да изведем тези елементи³, които ще ни посочат пълни съвпадения с РП, но които имат различен вид в преписите на Харитон. На второ място – търсим промени, въведени от Йоаникий Петкович, които идентично са повторени от Харитон. По този начин ще се събере достатъчно материал, чрез който ще е възможно да се посочат както областите на препокриване между ръкописите, така и зоните на тяхното отграничаване. Подобни съпоставки предлагат като допълнителен резултат възможността да се открият и опишат характерни езикови прояви от говоримата реч през

---

¹ В своята работа сме използвали дигиталните копия на ръкописите, които са притежание на НБКМ, София.

² Графиката на примерите е частично нормализирана, цифрата в скоби посочва листа от ръкописа.

³ В работата си сме използвали само тези графични различия, които имат пряко отношение към фонетични, морфологични или смислови характеристики на текста.

30-те години на XIX в. и по този начин да се изгради представата за езиковите нагласи на поп Йоан като автор на изследвания препис.

Първата отбелязвана неведнъж разлика в сгрешеното наименуване на раздела за второто разорение на България вероятно се дължи на невнимание на преписвача, тъй като двете части – *О сѣрбовѣ* и *О разорение* – в РП са записани една под друга и е възможно при преписването на изходния текст неволно да се премине в следващия ред. От друга страна, в историческия разказ е изоставена частта, описваща сръбските крале, което не може да бъде обяснено с технически пропуск, липса на концентрация или с недостигащи листове, тъй като в ръкописната книга празните листове са общо 20.

Наблюденията ни върху текста на частта *За разорението на българите* (която заема 3 страници) показват стриктното следване на текста от РП. Има и случаи, в които преписвачът редактира извода си, като изпуска, размества или променя думи. Подобни намеси не би трябвало да се оценяват като незначителни. Тъй като тези преправки намираме и в ръкописа на монах Харитон⁴, именно те потвърждават ролята на ПЙП като извод за Харитоновия ръкопис. По този начин те стават важно доказателство за родословните отношения в едно текстово семейство. За целите на нашето изследване ще приведем следния разширен пример:

Рилска преправка

Егда услышалъ султан магомѣтъ таковое дело от сина своего деющися. Абие повелелъ советникомъ своимъ да ему обе очи избодать безмилости. [...]

Когда умрель султанъ махомѣтъ а онъ восталь от тами и узель. (л. 81б)

Поп-Йоанова преправка

Егда услышалъ магомѣтъ от сина своего деющися таковое дело. Абие повелелъ советникомъ своимъ да обе очи ему избодать безмилости. [...]

Когда умрель султанъ могомѣтъ а онъ восталь от тамо и узель. (л. 55б)

В примера особено важна е въведената промяна в личното име на султана, тъй като в този му вид – Могомѣтъ, то е употребено и от Харитон, и от Н. Геров в техните преписи. От същото значение е още една промяна на поп Йоан. Докато в РП имаме *тартарска войска* (л.

⁴ Тъй като тази част в X1 попада в откъснатите листове, съпоставката е направена с текста на X2.

81б и следващи употреби), в ПЙП е налице промяната *татарска войска* (л. 55б и следващи употреби), което намираме по същия начин представено от Харитон.

Отбелязаните словоредни размествания в ПЙП преписвачът използва, за да повиши комуникативността на текста, като по този начин го доближава до особеностите на говоримата реч. Със същата функционална натовареност са многобройните и последователни промени в отбелязването на ударението при миналите деятелни причастия. Докато в РП акцентът е в крайната сричка, то в ПЙП ударението (отметнато, изместено навътре в думата) в преобладаващия брой случаи е върху коренната морфема:

Рилска преправка

истурчѝли,   потурчѝль,
избирѝраль, писувѝаль, обращѝали,
имѝали, искаѝали

Поп-Йоанова преправка

истурѣчили,   потурѣчилъ,
избирѣраль, писувѣаль, обращѣали,
имѣали, искали

Системността, с която е осъществена промяната, издава носител на изговорен тип, характерен за балканските говори, както и добре усвоен навик за писменото му отбелязване.

Работата ни при съпоставянето на трите ръкописа в този раздел показва и други важни резултати. Авторът на ПЙП не се намесва в текста на РП, когато той съдържа езикови реализации, присъщи на съвременната му говорима реч, каквито са например аналитичните именни групи. За Харитон обаче е типична промяната, която възстановява по-архаична езикова проява в лицето на книжни падежни форми:

РП и ПЙП

О во время второе разорение
болгарию
съ наши греци

Харитонова преправка

О времена второго разорения
болгарии
съ нашими греки

Вторият раздел – *За списъците на българските крале и турските царе*, не е отбелязан в *Оглавление*. Отсъствието му най-вероятно се дължи на липсата на място в тази страница. Изглежда, че тя е писана, след като е приключил цялостният препис, без да е преценено необходимостта от пространство за изброяването на всички раздели. В историческия разказ частта е въведена с подзаглавието *Зде совокопихомъ заедно имена кралемъ и цремъ болгарскимъ. Колико ся обретають и кой по кого е цртоваль* и заема 5 страници. Макар да представлява

списък от имена, тя също може да ни послужи за целите на нашето описание. И тук откриваме примери, в които поп Йоан не копира РП, а въвежда фонетична промяна, която е налице и в ръкописите на Харитон. Ето примерите, в които поп Йоан задава промяна, налична в последващите преписи:

Рилска преправка

кралъ Бардинъ синъ Будѣновъ
црѣ Телезвиа [...] синъ Телезви-
евъ
црѣ Телерикъ или Илирикъ

Поп-Йоанова преправка

кралъ Бардинъ синъ Будиновъ
црѣ Телевзий [...] синъ Телез-
виевъ
црѣ Телерикъ синъ Иллириковъ

Към тази група е нужно да прибавим и петте собствени имена, които поп Йоан записва с основната им форма, докато в РП те са представени с тяхната косвена форма: Болгъ (Болга), Авкиний (Авкиние), Мойсей (Мойсеа), Телевзий (Телезвиа), Александръ (Александра). Този модел е възприет от Харитон, като при него промяната е разширена и е приложена и при други лични имена.

В обсега на подобни намеси трябва да поставим граматичната редакция, осъществена от Харитон в заглавната част на раздела. При него тя има следния вид: *Зде совокопихомъ заедино имена кралей и царей болгарскихъ. Колико ся обретаютъ и кой по кого е црѣтовалъ.*

В други случаи преписвачът в ПЙП копира РП, но в X1 намираме различен фонетичен вид на собственото име.

Примери за съвпадения между РП и ПЙП и фонетична промяна в X1:

РП и ПЙП

црѣ Муслومانъ
црѣ Мохаметъ
црѣ Махометъ
црѣ Ахमितъ

X1

црѣ Муслуманъ
црѣ Могаметъ
црѣ Мохометъ
црѣ Ахметъ

Интересен е случаят, който представя индивидуалното решение на тримата преписвачи в сравняваните ръкописи. Така в пояснението за турския цар Оркан намираме следната употреба на различни типове причастия:

Сей Орканъ перво пришолъ во Европе. (РП)

Сей бе перво пришолъ во Европе (ПЙП)

Сей бе перве пришедый во Европе. (X1)

Резултатите от представените съпоставки на двете части между трите ръкописа могат да се обобщят така:

1. Авторът на ПЙП има за пряк извод на своя текст РП. В съдържателен план той следва изходния текст, като изоставя само раздела *О сербов*. Това негово решение не намира обяснение с някаква „техническа“ причина, като недостатъчно листове например. Най-вероятно то е продиктувано от настъпващите промени в обществената и културната ситуация за периода от 30-те години на XIX в. и нататък. Зад подобен избор стои мисленето за съседа не като за „наш“, защото ни сближава религиозният, социалният или общославянският критерий, а като за „другия“, който е видян отдалечен, етнически различен. Формирането на националното съзнание в различните области на Османската империя се осъществява с различни темпове и с поставяне на различни акценти. Все по-отчетливо в процесите на българското самоопределяне се мисли за етническата „другост“ на съседа на Балканите, разпознат в този случай в образа на сърбите, който вече не е на необходимия „роднина“, неговите аспирации го правят опасен за националната идентификация.

2. Типът промени, които осъществява поп Йоан, го очертават като книжовник, който е представител на балканските говори. Характерът на езиковите намеси свидетелства за славянобългарския смесен книжовноезиков тип (повече по темата виж Иванова 2015), в който народните, говоримите (диалектни) елементи са предпочетени в дискурса на историческия разказ през възрожденската епоха (до 50-те години на XIX в.). В посочените „поправки“ може да разпознаем и тясната връзка между тях и целите на ръкописната книга в процеса на езиковата комуникация. ПЙП е текст, който е подготвян, за да се използва и разпространява в централнобалканския регион на етническото ни землище. Включването на езикови маркери от говоримия регистър съдейства за тяхното легитимиране във „високия“ контекст на историографията, като по този начин се разширява възможността за съчетаемостта им. Чрез прилагането на този принцип текстът запазва своята престижност, но и повишава своята достъпност. Нека да припомним, че в ПЙП авторът запазва някои говорими черти, които са характерни елементи от западнобългарски говорен тип. Разноликата езикова практика, която откриваме в преписите от Рилското текстово семейство, е интересен пример за съвместяването, съчетаемостта на разнодиалектни говорими черти, от една страна, и традиционни, книжни, от друга. Необходими са по-детайлни изследвания върху тези езиково-творчески процеси, което ще е обект на следващи наши научни изследвания.

ЛИТЕРАТУРА

- Ангелов 1961:** Ангелов, Б. Паисий Хилендарски. „История славяно-българская“, Никифоров препис от 1772 г. [Angelov, B. Paisiy Hilendarski. „Istoriya slavyanobalgarskaya“. Nikiforov prepis ot 1772 g.] София: БАН, 1961.
- Ангелов 1966:** Ангелов, Б. Рилска преправка на „История славяно-българская“. [Angelov, B. Rilska prepravka na „Istoriya slavyanobalgarskaya“.] София: БАН, 1966.
- Златарски 1899:** Златарски, В. Към въпроса за тъй наречените преправки на „История славянобългарска“. По повод един новооткрит препис от тия преправки. [Zlatarski, V. Kam vaprosa za tay narechenite prepravki na „Istoriya slavyanobalgarskaya“.] // *Периодическое списание на Българското книжовно дружество в София*, 1899, № LIX, 723 – 757.
- Иванов 1914:** Иванов, Й. *История славеноболгарская. Собрана и нареждена Паусием иеромонахом в лето 1762.* [Ivanov, Y. Istoriya slavenobolgarskaya. Sobrana i narezhdena Paisiem ieromonahom v leto 1762.] София, 1914.
- Иванова 2015:** Иванова, Н. Методологически коментари към изследването на славянобългарския и славяносръбския език от последните десетилетия на XVIII до средата на XIX век. [Metodologicheski komentari kam izsledvaneto na slavyanobalgarskiya i slavyanosrabskiya ezik ot poslednite desetiletiya na XVIII do sredata na XIX vek.] // *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, Филология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2015, том 53, кн. 1, сб. А, 50 – 66.
- Кръстева 2014:** Кръстева, М. Поп-Йоанова преправка на „История славянобългарска“: академични (хипо)тези. [Krasteva, M. Pop-Yoanova prepravka na „Istoriya slavyanobalgarska“: akademichni (hipo)tezi.] // *Материали III Міжнародного науково-методичного семінару з болгарської мови, літератури, культури та історії* (15 – 16 травня 2014). Збірник тез. Бердянск: БДПУ, 2014, 164 – 167.
- Куршумова 2014:** Куршумова, М. Поп-Йоановият препис на „История славянобългарска“ като част от текстовото семейство на Рилската преправка (лексикално-семантични съпоставки. [Kurshumova, M. Pop-Yoanoviyat prepis na „Istoriya slavyanobalgarska“ kato chast ot tekstovoto semeystvo na Rilskata prepravka (leksikalno-semantichni sapostavki.)] // *Liternet*, 17.08.2014, № 8 (177), <<http://liternet.bg/publish30/mariana-kurshumova/pop-joanov-prepis.htm>> (17.09.2017).

- Стоянов 1962:** Стоянов, М. Преписи на Паисиевата „История славянобългарска“. [Stoyanov, M. Prepisi na Paisievata „Istoriya slavyanobalgarska“.] // *Паисий Хилендарски и неговата епоха (1762 – 1962)*. Сборник от изследвания по случай 200-годишнината от „История славянобългарска“. София: БАН, 1962, 557 – 597.
- Тодоров 1985:** Тодоров, И. Неизвестен препис на Паисиевата история в Хилендарския манастир. [Todorov, I. Neizvesten prepis na Paisievata istoriya v Hilendarskiya manastir.] // *Старобългарска литература*, № XVIII, 1985, 193 – 203.